

Ludwig WITTGENSTEIN: **FILOSOFIE**

Filosofie
§§ 86–93
tzv. *Velkého strojopisu*

86

OBTÍŽNOST FILOSOFIE, NIKOLI INTELEKTUÁLNÍ OBTÍŽNOST VĚD, NÝBRŽ OBTÍŽNOST ZMĚNY POSTOJE. JE TŘEBA PŘEKONAT ODPOR VŮLE

Jak jsem často říkal, filosofie mne nevede k žádnému zřeknutí se, protože já se nevzpírám něco říkat, nýbrž se vzdávám jistých slovních spojení jako postrádajících smysl. V jiném smyslu pak ale filosofie jakousi rezignaci vyžaduje, ale rezignaci citu, nikoli rozumu. A snad právě to ji činí pro mnohé tak obtížnou. Nepoužit nějakého výrazu může být těžké, jako je těžké zadržet slzy nebo výbuch hněvu //vzteku//.

/Tolstoj: Význam (významnost) nějakého předmětu spočívá v jeho obecné srozumitelnosti. – To je i není pravda. To, co činí předmět těžko srozumitelným – když je významný, důležitý – není to, že by k porozumění mu bylo zapotřebí nějaké zvláštní instrukce o skrytých věcech, nýbrž rozpor mezi porozuměním danému předmětu a tím, co většina lidí vidět *chce*. Tak se může právě to nejočividnější stát nejobtížněji srozumitelným. Není třeba překonat obtíž rozumu, nýbrž vůle./

Práce na filosofii je – stejně jako leckdy práce v¹ architektuře – vlastně spíše //jakousi// prací na sobě samém. Na svém vlastním pojmání. Na tom, jak člověk věci vidí. (A co od nich žádá.)

Volně řečeno, ve //podle// starém pojetí – třeba pojetí (velkých) západních filosofů – existují dva druhy problémů //dvojitý druh problémů...// ve vědeckém smyslu: podstatné, velké, univerzální, a nepodstatné, jakoby akcidentální

---

¹ V originále "in". Wittgenstein si nad "i" připsal otazník. Zřejmě zvažoval, zda nenapsat "an" ("na"). Fráze by pak zněla, stejně jako na začátku věty, "práce na architektuře".

problémy. A proti tomu stojí naše pojetí, že žádný *velký*, ve smyslu vědy podstatný problém neexistuje.

87

FILOSOFIE POUKAZUJE NA ZAVÁDĚJÍCÍ ANALOGIE V UŽÍVÁNÍ NAŠEHO JAZYKA

Je gramatika, jak já to slovo užívám, jenom popisem faktického zacházení s jazykem //jazyky//? A to takovým, že by její věty bylo možno pojímat vlastně jako věty nějaké přírodní vědy?

To by bylo možno nazývat deskriptivní vědou o jazyku, v protikladu k vědě o myšlení.

Vždyť i pravidla šachů by bylo možno pojímat jako věty z přírodopisu člověka. (Jako jsou v přírodopisných knihách popsány hry zvířat.)

Když opravuji filosofickou chybu a říkám, takto si to člověk vždy představoval, ale není to tak, pak vždy poukazují na analogii //pak vždy musím poukazovat...//, podle níž se člověk řídil, a na to, že tato analogie *nesedí* //...pak musím vždy poukazovat na analogii, podle níž člověk myslel, kterou ale neuznával za analogii.//

Důsledek do jazyka přijaté pomýlené analogie: Znamená stálý boj a neklid (jakoby stálé podráždění). Je to, jako když se nějaká věc zdálky jeví jako člověk, protože nevnímáme nic jistého, a zblízka vidíme, že je to pařez. Sotva se trochu vzdálíme a ztratíme vysvětlení z očí, jeví se nám *jeden* útvar; podíváme-li se z větší blízkosti, vidíme jiný; znovu se trochu vzdálíme atd. atd.

(Zneklidňující charakter gramatické nejasnosti.)

Filosofovat znamená: odmítat pomýlené argumenty.

Filosof se snaží nalézt spásné slovo, to jest slovo, které nám konečně umožní pochopit to, co doted² stále neuchopitelně zatěžovalo naše vědomí.

(Je to, jako když má člověk na jazyku vlas: cítí jej, ale nemůže jej pojmout //uchopit//, a proto se jej nemůže zbavit.)

Filosof nám přináší slovo, které člověku //mně// umožní věc vyjádřit a zneškodnit.

(Volba slov je u nás tak důležitá, protože jde o to přesně vystihnout fyziognomii věci, protože jen přesně nasměrovaná myšlenka může vést na správnou kolej. Vagón musí být na vlas přesně usazen na koleje, aby se mohl dál šinout správně.)

² Marginalní poznámka "dosud".

Jedním z nejdůležitějších úkolů je vyjádřit všechny pomýlené myšlenkové pochody tak charakteristicky, že čtenář řekne: "ano, přesně to jsem měl na mysli." Vyznačit fyziognomii každého omylu.

Druhého také můžeme usvědčit z chyby jen tehdy, když uzná, že toto je skutečně vyjádření jeho pocitu. ((...když uzná toto vyjádření (skutečně) jako správné vyjádření svého pocitu.//

Protože jedině tehdy, když je on za takové uzná, tím správným vyjádřením *je*. (Psychoanalýza.)

To, co ten druhý uzná, je analogie, kterou mu předkládám, coby zdroj jeho myšlenky.

88

ODKUD TEN POCIT FUNDAMENTÁLNOSTI NAŠICH
GRAMATICKÝCH ZKOUMÁNÍ?

(Zaměstnávají nás otázky různého druhu, třeba: "jak velká je specifická hmotnost tohoto tělesa", "bude dnes pořád hezky", "kdo³ vyjde ze dveří jako další" atd. Ale mezi našimi otázkami jsou některé zvláštního druhu. Máme zde jiný zážitek. Tyto otázky se jeví jako fundamentálnější než ty první. A zde říkám: když máme tento zážitek, dospěli jsme k hranicím jazyka.)⁴

Odkud bere svou důležitost tato úvaha, když se přece zdá, že jenom ničí vše zajímavé, tj. velké a důležité? (Takřikajíc všechny stavby; a nechá za sebou jen úlomky kamení a suť.)⁵

Odkud bere svou důležitost tato úvaha,⁶ jež nás upozorňuje na to, že tabulku lze užívat víc než *jedním* způsobem, že si lze vymyslet tabulku jako vodítko pro užívání tabulky, že šipku lze pojímat také jako ukazatel směru od špičky dozadu, že vzor mi může za vzor posloužit rozmanitým způsobem?

Převádíme slova od jejich metafyzického zpět k jejich správnému⁷ použití v jazyce.

(Člověk, který by řekl, že nelze dvakrát vstoupit do téže řeky, by řekl něco pomýleného; dvakrát do téže řeky vstoupit *lze*.)

³ Původně "on" ("er"). Wittgenstein změnil na "Kdo" ("wer").

⁴ Marginální poznámka: "patří k ‚muset‘, ‚moci‘."

⁵ Srv. [2] I, 118.

⁶ Ve strojopise: "Woher nimmt die Betrachtung ihre Wichtigkeit: die uns daran aufmerksam macht..." Nyman si ve svém vydání vybírá opačně: "ihre Wichtigkeit: die".

⁷ Ručně dopsaná alternativa "normálnímu". Slovo "správnému" je podtrženo vlnovkou.

A tak vypadá řešení všech filosofických obtíží. Odpovědi musejí být, jsou-li správné, domácké a běžné.⁸ Ale člověk je musí nahlížet ve správném duchu, pak to nevadí.⁹

Odkud berou //braly// staré filosofické problémy svůj význam?

Věta o identitě se např. zdála mít fundamentální význam. Ale tento význam převzala věta, že tato "věta" je nesmysl.

Mohl bych se ptát: Proč zakouším gramatický vtip jako v jistém smyslu hluboký? (A přirozeně jde o filosofickou hloubku.)¹⁰

Proč zakoušíme zkoumání gramatiky jako něco fundamentálního?

(Tam, kde má slovo "fundamentální" vůbec nějaký význam, taky nemůže znamenat něco metalogického nebo filosofického.)¹¹

Zkoumání gramatiky je fundamentální ve stejném smyslu, jako můžeme fundamentálním nazývat jazyk – jakoby jeho vlastní fundament.

Naše gramatické zkoumání se přece liší od zkoumání filologa atd.; nás zajímá např. překlad z jednoho jazyka do jiných, námi vynalezených jazyků. Hlavně nás zajímají pravidla, o nichž filolog vůbec neuvažuje. Tuto odlišnost tedy můžeme klidně zdůraznit.

Na druhé straně by bylo zavádějící říci, že my se zabýváme tím, co je na gramatice podstatné (a on tím, co je nahodilé).

"Ale to je přece pouze vnější rozlišení //jen vnější odlišnost//." Myslím si, že žádné jiné není.

Spíše bychom mohli říci, že my nazýváme gramatikou něco jiného než on. Stejně jako rozlišujeme slovní druhy tam, kde pro něj žádný rozdíl není (přítomen).

Důležitost gramatiky je důležitost jazyka.

Důležitým by bylo možno nazývat např. i slovo „červený“, ježto má časté a důležité použití, narozdíl třeba od slova „táptátko“. A gramatika slova „červený“ je pak důležitá, protože popisuje význam slova „červený“.

(Vše, co může filosofie dělat, je bořit modly. A to znamená, nevytvářet žádnou novou – třeba v "nepřítomnosti modly".)

⁸ Rukopisná varianta: "běžné a triviální". Srv. také [2] I, 116.

⁹ Rukou dopsaná poznámka: "<[\"Naprostý nesmysl\"]".

¹⁰ Srv. [2] I, 111.

¹¹ Závorky jsou rukopisným dodatkem.

METODA FILOSOFIE: PŘEHLEDNÉ ZNÁZORNĚNÍ GRAMATICKÝCH
//JAZYKOVÝCH// FAKTŮ.

CÍL: PRŮHLEDNOST ARGUMENTU. SPRAVEDLNOST.¹²

Někdo slyšel, že lodní kotva se zvedá parním strojem. Myslí jen na stroj, jímž je loď poháněna (a podle nějž se jmenuje parník) a nedokáže si to, co slyšel, vysvětlit. (Snad ho ta obtíž napadne teprve později.) Pak mu řekneme: Ne, nejde o *tento* parní stroj, kromě něj je na palubě ještě řada jiných a jeden z nich zvedá kotvu. – Byl jeho problém filosofický? Byl by filosofický, kdyby už slyšel o existenci jiných parních strojů na lodi a muselo se mu to jen připomenout? – Podle mne má jeho nejasnost dvě části: To, co mu vysvětlující sdělil jako fakt, si už tázající mohl sám vymyslet jako možnost a mohl položit svou otázku v určitější formě, a nikoli jen ve formě připuštění nejasnosti. Tuto část pochybnosti by byl mohl odstranit sám, avšak přemýšlení ho nemohlo poučit o faktech. Čili: Neklidu pocházejícího z toho, že neznal pravdu, ho nemohlo zbavit žádné uspořádání jeho pojmů.

Ten druhý neklid a nejasnost se vyznačuje slovy "tady mi něco nesedí" a jeho řešení se vyznačuje (slovy): "Ach tak. Ty nemíniš *ten* parní stroj," nebo – v jiném případě – "... ty parním strojem nemíniš jen pistový parní stroj."

Prací filosofa je shromažďování vzpomínek za určitým účelem.¹³

Filosofická otázka se podobá otázce po ústavě nějaké společnosti. – Bylo by to asi tak, jako kdyby se nějaká společnost dala úhromady bez jasně sepsaných pravidel, ale s jejich potřebou; ba dokonce s instinktem sledovat //dodržovat// při svých setkáních jistá pravidla; jen by to bylo ztiženo tím, že by se o tom neřeklo nic jasného a nepřipravilo by se nic, co by pravidla ozřejmilo. //nechalo je vystoupit.// Takže někoho fakticky berou jako prezidenta, ale nesesdává v čele stolu, není nijak rozpoznatelný a to ztěžuje vyjednávání. Proto přijdeme my a vytvoříme jasný pořádek: Prezidenta posadíme na snadno rozpoznatelné místo, jeho tajemníka vedle k vlastnímu stolku a ostatní plnoprávné členy rozsadíme do dvou řad po obou stranách stolu atd. atd..

Když se člověk ptá filosofie: "co je – např. – substance?", chce pravidlo. Obecné pravidlo, jež pro slovo "substance" *platí*, tj.: podle něhož jsem odhodlán hrát. – Chci říci: otázka "co je..." se nevztahuje na nějaký zvláštní –

¹² Pod nadpisem rukopisná poznámka: "∇ S. 40/3?" Wittgenstein zřejmě uvažoval, zda sem nevložit nějakou poznámku ze strany 40 *Velkého strojopisu*.

¹³ Viz [2] I. 127.

praktický – případ, nýbrž ji klademe od psacího stolu. Jen si vzpomeň na případ zákona identity a uvidíš, že při vyřizování filosofické obtíže nejde o pronášení nových pravd o předmětu zkoumání (o identitě).

Obtíž je jen¹⁴ v tom rozumět, v čem nám zachycení pravidla pomůže. Proč nás uklidní, poté co jsme byli těžce¹⁵ zneklidněni. Zjevně nás uklidňuje to, že vidíme systém, který (systematicky) vylučuje právě ta zobrazení, která nás stále zneklidňovala,¹⁶ s nimiž jsme si nevěděli rady, a o nichž jsme si přesto mysleli,¹⁷ že je musíme respektovat. Není toto zachycení nějakého takového gramatického pravidla v tomto ohledu jako objev nějakého vysvětlení ve fyzice? např. koperníkánského systému? Podobnost tu je. – Zvláštností filosofického neklidu a jeho řešení by se mohlo zdát to, že je, jako utrpení askety, který stál a se sténáním vzpíral těžkou kouli, a jehož někdo osvobodí, řka: "Nech' ji spadnout". Člověk si klade otázku: Když tě ty věty zneklidňují, když nevíš, co s nimi, proč jsi je už dávno nenechal padnout, co ti v tom bránilo? Nu myslím, že to byl pomýlený systém o němž jsme se domnívali, že se mu musíme přizpůsobit, atd.¹⁸

(Zvláštní zklidnění, jenž se dostaví, když můžeme vedle případu, který jsme měli za jedinečný, postavit další podobné případy, se v našem zkoumání dostavuje pokaždé, když ukážeme, že nějaké slovo nemá jen *jeden* význam (nebo jen dva), nýbrž se užívá v pěti nebo šesti různých (významech).)

Filosofické problémy lze přirovnat k zámkům sejfů, které se otevírají nastavením určitého slova nebo čísla, takže žádná síla nemůže dveře otevřít, pokud se nepřijde právě na ono slovo, a přijde-li se na ně, dokáže sejf otevřít každé dítě. //... a přijde-li se na ně, není k otevření dveří //k jejich otevření// nutné žádné úsilí.//

Pojem přehledného znázornění má pro nás základní význam. Označuje naši formu znázornění, způsob, jak věci vidíme. (Svého druhu „světonázor“, jak je pro naši dobu zjevně typické. Spengler.)

Toto přehledné znázornění zprostředkovává rozumění //porozumění//, které spočívá právě v tom, že "vidíme souvislosti". Proto důležitost *mezičlánku*. //nalezení mezičlánku.//¹⁹

¹⁴ Rukopisná změna z "jen" ("nur") na "ted" ("nun").

¹⁵ Ručně dopsaná varianta: "hluboce".

¹⁶ U podtržení otazník.

¹⁷ Nad koncovkou čára s otazníkem.

¹⁸ Rukopisný dodatek: "slepice a čára křídou".

¹⁹ K posledním čtyřem oddílům srv. [2] I, 122.

V úplnosti je logicky analyzována ta věta, jejíž gramatika je v úplnosti ujasněna. Ať už se při psaní či mluvení vyjadřuje jakkoli.²⁰

Naší gramatice schází především *přehlednost*.²¹

Filosofie nesmí nijak zasahovat do skutečného //faktického// užívání jazyka //... toho, co se skutečně říká//, nakonec je //to// tedy může jen popisovat.

Vždyť mu ani nemůže dát žádný základ.

Nechává vše, jak to je.

Také matematiku nechává, jak je (je teď), a žádný matematický objev jí nemůže posunout dál.

„Hlavní problém matematické logiky“ (Ramsey) je problémem matematiky *jako každý jiný*.²²

(Podobenství je součástí naší *výstavby*; ale ani z něj nemůžeme nic vyvozovat; nevede nás dál za sebe sama, nýbrž musí zůstat stát coby podobenství. Nemůžeme z něj vyvozovat žádné závěry. Jako když srovnáváme větu s obrazem (co rozumíme ‚obrazem‘, v nás přitom ovšem musel vězet už dříve //předem//) nebo když srovnávám použití jazyka třeba s použitím kalkulu násobení.

Filosofie prostě vše jen předkládá, a nic nevysvětluje, ani nevyvozuje.)

Ježto je vše zjevné, není ani co vysvětlovat. Protože to, co případně zjevné není, nás nezajímá. //... co je třeba skryto, nás totiž...//²³

Odpověď na otázku *po vysvětlení negace* je ve skutečnosti tato: copak jí nerozumíš? A rozumíš-li jí, *co je tu ještě k vysvětlování*, co tu má vysvětlení ještě co dělat?

Musíme vědět, co to je *vysvětlení*. Je zde stálé nebezpečí, že budeme toto slovo chtít v logice používat ve smyslu převzatém z fyziky.

Když mluví metodologie²⁴ o měření, neříká, z jakého materiálu by bylo nejužitečnější vyrobit měřítko, abychom dosáhli toho a toho výsledku; byť i to patří k metodě měření. Toto zkoumání se spíše zajímá jen o to, za jakých okolností říkáme, že se měří nějaká délka, síla proudu (atd.). Chce jen námi už používané a běžné metody shrnout do tabulek, aby tak zachytilo význam slov „délka“, „síla proudu“ atd.)

²⁰ Viz [1] I, 1, s. 51.

²¹ Viz [2] I, 122; také [1] I, 2, s. 52.

²² K posledním třem oddílům viz [2] I, 124.

²³ K této a předchozí poznámce viz [2] I, 126.

²⁴ Na okraji rukopisná poznámka: „VII 7“. Překlad následujících slov „o měření“ nereprodukuje určitý člen (tedy „der Messung“), který si Wittgenstein potřhl přerušovanou čarou a doplnil nad něj otazník.

Kdyby chtěl člověk ve filosofii předložit nějaké *teze*, nemohlo by o nich dojít na diskusi, protože by s nimi byli všichni srozuměni.²⁵

Učení se filosofii je *skutečně* rozpomínáním se. Vzpomínáme si, že jsme tato slova skutečně užívali tímto způsobem.²⁶

Filosoficky nejdůležitější aspekty věcí //jazyka// jsou skryty pro svou jednoduchost a každodennost.

(Člověk si toho nemůže všimnout, protože to má stále (zjevné) před očima.)

Vlastní základy jeho zkoumání člověku vůbec nepřijdou nápadné. Leda by mu přišlo najednou nápadné //uvědomil by si// právě *toto*. (Frazer atd. atd.)

To jest, nepřijde mu nápadné právě to nejnápadnější (nejsilnější).²⁷

(Jednou z největších překážek je pro filosofii očekávání nových hlubokých //neslýchaných// odhalení.)

Filosofií by bylo možno nazvat také to, co je možné //tady// *přede* všemi novými objevy a vynálezy.

To se musí vztahovat i na to, že nemohu podat žádná vysvětlení proměnné "věta". Je jasné, že tento logický pojem, tato proměnná, musí být téhož řádu jako pojem "realita" nebo "svět".

Věří-li někdo, že našel řešení "problému života", a řekl by si, teď je vše snadné, pak k tomu, aby si to vyvrátil, stačí, když si vzpomene, že byla doba, kdy toto „řešení“ nalezeno nebylo; ale i *tehdy* se muselo dát žít a s ohledem na ni se nalezené řešení jeví coby //jako// náhoda. A právě tak jsme na tom v logice. Kdyby existovalo jakési „řešení“ logických (Filosofických) problémů, pak by stačilo mít na paměti, že kdysi přece vyřešeny nebyly (a i tehdy se muselo dát žít a myslet). — — —

Všechny úvahy lze provést daleko více podomácku, než jak jsem je prováděl dříve. Proto také ve filosofii netřeba používat žádná nová slova, naprosto postačí ta stará, obyčejná slova jazyka. //naprosto postačí ta stará.//

(Naším úkolem je pouze být spravedliví. Tj. máme jen vykázat a vyřešit nespravedlnosti filosofie, nikoli vybudovat nové strany – nová vyznání víry.)

(*Je těžké ve filosofii nepřehánět.*)

(Filosof přehání, jakoby křičí ve své bezmoci, pokud ještě neobjevil jádro konfúze.)

Filosofický problém je vědomí nepořádku v našich pojmech a odstraní se právě jejich uspořádáním.

²⁵ Viz [2] I, 128.

²⁶ Na okraji rukopisná poznámka: "VII 164".

²⁷ K tomuto a předchozímu oddílu viz [2] I, 129.

Filosofický problém má vždy formu: "Já se prostě nevyznám."²⁸

Jak já provádím filosofii, je jejím celým úkolem dát vyjádření takovou podobu, že jistá znepokojení //problémy// zmizí. (Herz))

Mám-li pravdu, pak se filosofické problémy, narozdíl od všech ostatních, musí dát skutečně beze zbytku vyřešit.

Když říkám: Zde jsme na hranici jazyka, pak se vždy zdá //zni to//, jakoby zde byla nutná jakási resignace, zatímco se naopak dostaví naprosté uspokojení, ježto nezbyvá *žádná* otázka.

Problémy se ve vlastním smyslu rozpustí²⁹ – jako kostka cukru ve vodě.

/Lidé, kteří nemají potřebu průhlednosti své argumentace, jsou pro filosofii ztraceni./

90

FILOSOFIE.

VYJASŇOVÁNÍ UŽÍVÁNÍ JAZYKA. PASTI JAZYKA.

Jak to, že je filosofie tak složitou stavbou //výstavbou//. Měla by přece být úplně jednoduchoučká, je-li tím posledním, nezávislým na vši zkušenosti, za co se vydává. – Filosofie rozvazuje [auflöst] uzly na našem myšlení; proto její výsledek musí být jednoduchý, avšak její činnost tak složitá jako uzly, které rozvazuje.³⁰

Lichtenberg: "Celá naše filosofie je opravováním užívání jazyka, tedy opravováním určité filosofie a sice té nejobecnější."

(Schopnost³¹ k filosofii spočívá³² ve schopnosti³³ být přístupný silnému a³⁴ neochabujícímu dojmu z faktu gramatiky.)³⁵

²⁸ Srv. [2] I, 123.

²⁹ Německé "auflösen" znamená jako "rozpustit", tak "rozřešit".

³⁰ Srv. starší verzi této poznámky, [1] I, 2, s. 52. "Proč je filosofie tak složitá? Měla by, koneckonců, být úplně jednoduchá. – Filosofie rozvazuje uzly na našem myšlení, které jsme nesmyslně navyráběli; proto ale musí vykonat pohyby, jež jsou právě tak složité jako ony uzly. Přestože je tedy výsledek filosofie jednoduchý, její metoda taková být nemůže, má-li jej dosáhnout.

Složitost filosofie není v její látce, nýbrž v našem zauzlovaném rozumu."

³¹ Rukopisná alternativa: "způsobilost".

³² Původní, opuštěná formulace: "leží".

³³ Původní alternativa: v přístupnosti.

³⁴ Nad "a" si Wittgenstein připsal otazník.

³⁵ Na okraji rukopisná poznámka: "k ‚vtipu‘ a ‚hloubce‘".

Proč jsou gramatické problémy tak tvrdé a zdánlivě nevykořenitelné – protože souvisejí s nejstaršími myšlenkovými návyky, tj. s nejstaršími obrazy, jež jsou zarostlé v našem jazyce samotném. ((Lichtenberg))

/Učení filosofii sebou nese tutéž nesmírnou obtíž, jakou by nesla výuka zeměpisu, kdyby si žák přinesl spoustu pomýlených a příliš jednoduchých //a pomýleně zjednodušených// představ o běhu a souvislosti říčních toků //řek// a horských pásem //hor//.

/Lidé tkvějí hluboko ve filosofických, tj. gramatických, konfúzích. A osvobodit je odtamtud předpokládá, že je člověk vyrve z nesmírně rozmanitých vazeb, v nichž jsou zajati. Člověk musí takřikajíc přeskupit celý jejich jazyk. – Ale tento jazyk se přece takto vyvinul //vznikl//, protože lidé měli – a mají – sklon takto myslet. Proto je to vytržení možné jen u těch, kteří žijí v instinktivním odporu proti //nespokojenosti s// jazyku. Ne u těch, kteří celým svým instinktem žijí v *tom* stádu, jež tento jazyk vytvořilo jako své vlastní vyjádření./

Jazyk připravil všem stejné pasti; nesmírnou síť dobře udržovaných //schůdných// scestí. A tak vidíme jít jednoho za druhým stejnou cestou, a už víme, kde odbočí, kde půjde dál rovně, aniž by si všiml odbočky atd. atd. Měl bych tedy na všech místech, kde odbočují pomýlené cesty, postavit tabule, jež by pomáhaly přes nebezpečné body.

Stále znovu lze slyšet poznámku, že filosofie vlastně nedělá žádný pokrok, že nás stále zaměstnávají stejné filosofické problémy, jaké zaměstnávaly už staré Řeky. Ti, kteří to říkají, však nerozumějí důvodu, proč to tak je //musí být//. Ten důvod je však ten, že náš jazyk si zůstal stejný a stále znovu nás svádí k týmž otázkám. Dokud tady bude sloveso ‚být‘, jež vypadá, jakoby fungovalo stejně jako ‚jíst‘ a ‚pít‘, dokud tady budou přídavná jména ‚identický‘, ‚pravdivý‘, ‚nepravdivý‘, ‚možný‘, dokud bude řeč o toku času a rozpinání prostoru atd. atd., budou lidé narážet stále znovu na stejné záhadné obtíže a zírat na něco, co vypadá, jakoby to nemohlo odstranit žádné vysvětlení.

A *to mimochodem uspokojuje jakousi touhu po nadpozemském* //transcendentním//, ježto tím, že věří, že vidí „hranici lidského rozumu“, také přirozeně věří, že mohou vidět za něj.

Čtu: „...philosophers are no nearer to the meaning of ‚Reality‘ than Plato got...“ Co za zvláštní situaci. Jak podivné je, že Platón pak vůbec mohl dojít tak daleko! Nebo že jsme my nemohli dojít dál! Bylo to tím, že byl Platón tak šikovný?

Konflikt, do něhož se v logických úvahách stále znovu dostáváme, je jako konflikt dvou lidí, kteří spolu uzavřeli dohodu, jejíž konečná formulace je

zakotvena slovy, jež lze snadno vyložit chybně, zatímco výklady k těmto formulacím vše vysvětlují způsobem, kterému nelze neporozumět. Jeden z těch lidí má krátkou paměť, výklad stále znovu zapomíná, podmínky smlouvy vykládá chybně a upadá opětovně //dostává se proto// do obtíží. Ten druhý musí stále znovu připomínat výklad dohody a obtíž odstraňovat.

Vzpomeň si, jak těžké připadne dětem uvěřit tomu (nebo nahlédnout to), že nějaké slovo skutečně má //může mít// dva úplně různé významy.

Cílem filosofie je vztyčit zeď tam, kde jazyk beztak končí.

Výsledky filosofie jsou objevem jakéhosi naprostého nesmyslu a boulí, které rozum utržil při narážení na hranici //mez// jazyka. Právě ony, tyto boule, nám umožňují porozumět hodnotě toho objevu //rozpoznat ji//.³⁶

Jakého druhu je naše zkoumání? Zkoumám případy, které uvádím jako příklady, co do jejich pravděpodobnosti? nebo co do jejich fakticity? Ne, uvádím jen, co je možné, dávám tedy gramatické příklady.³⁷

Filosofie není zakotvena ve větech nýbrž v jazyce.

Jako se zákony stávají zajímavými, jen když je sklon překračovat je, //když jsou překračovány//, tak se také jistá gramatická pravidla stávají zajímavými teprve tehdy, když je filosofové chtějí překročit.

Divoši mají hry (nebo my to tak nazýváme), pro něž nemají žádná psaná pravidla, žádný seznam pravidel. Pomysleme na činnost badatele, který cestuje zeměmi těchto lidí a sestavuje seznam pravidel pro jejich hry. To je úplně analogon toho, co dělá filosof. ((Proč ale neřikám: Divoši mají jazyk (nebo my...),...nemají napsanou gramatiku...)).

91

NA FILOSOFICKÉ PROBLÉMY VŮBEC NENARÁŽÍME
V PRAKTICKÉM ŽIVOTĚ (JAKO TŘEBA NA PROBLÉMY
PŘÍRODOVĚDY), NÝBRŽ AŽ TEHDY, KDYŽ SE PŘI TVOŘENÍ
NAŠICH VĚT NENECHÁVÁME VĚST PRAKTICKÝM CÍLEM, NÝBRŽ
JISTÝMI JAZYKOVÝMI ANALOGIEMI.

Co patří k podstatě světa, nemůže jazyk vyjádřit. Proto nemůže říci, že vše plyne. Jazyk může říci jen to, co bychom si mohli představit i jinak.

To, že vše plyne, musí spočívat v podstatě stýkání se jazyka se skutečností. Nebo lépe: to, že vše plyne, musí spočívat v podstatě jazyka. A vzpomeňme si: v běžném životě nám to nepřijde nápadné – stejně jako

³⁶ Srv. [2] I. 119.

³⁷ Srv. [2] I. 90

rozmazané okraje našeho zorného pole ("protože jsme na to tak zvyklí", řekne leckdo). Jak, při jaké příležitosti, tedy věříme, že si toho všimneme? Není to tehdy, když chceme tvořit věty proti gramatice času?³⁸

Když se řekne, že "vše plyne", cítíme, že se nám brání zachytit to vlastní, tu vlastní realitu. Pochod na plátně se nám vysmekává právě proto, že jde o pochod. Něco ale přece popisujeme; a jde tehdy o nějaký jiný pochod? Popis se přece váže právě k obrazu na plátně. V základu našeho pocitu bezmoci musí ležet nějaký pomýlený obraz. Jelikož, co můžeme chtít popsat, to popsat můžeme.

Není tento pomýlený obraz obrazem filmového pásu obrazů, který ubíhá tak rychle, že nemáme čas obraz uchopit.

V tom případě bychom totiž měli sklon se za tím obrazem hnát. Ale v uplývání pochodu se nic tomu analogického nenabízí.

Je pozoruhodné, že ten pocit, že se nám fenomény vysmekávají, stále plynutí jevů, nepocitujeme v běžném životě, nýbrž až když filosofujeme. To naznačuje, že se zde jedná o myšlenku, již nám sugeruje pomýlené použití našeho jazyka.

Jde totiž o pocit, že přítomnost mizí do minulosti, aniž bychom tomu mohli zabránit. A zde si zjevně posloužíme obrazem pásu, který kolem nás neustále ubíhá a my jej nemůžeme zastavit. Právě tak je ale přirozeně jasné, že ten obraz je použit pomýleným způsobem. Že nelze říci: "Čas teče," mínili se "časem" možnost změny.³⁹

To, že nám nic nepřijde nápadné, když se rozhlížíme, poohlížíme v prostoru, cítíme vlastní tělo atd. atd., ukazuje, jak přirozené pro nás právě tyto věci jsou. Nevnímáme, že prostor vidíme perspektivně nebo že je zrakový obraz na kraji v jakémsi smyslu rozmazaný. Nepřijde nám to nápadné a nemůže nám to být nápadné, protože je to *právě tento* druh vnímání. Nepřemýšlíme o tom, a je to nemožné, protože forma našeho světa nemá žádný protiklad.

³⁸ Srv. starší verzi této poznámky. [1] V. 54, s. 84n.: "Co patří k podstatě světa, nemůže jazyk vyjádřit.

Proto nemůže říci, že vše plyne. Jazyk může říci jen to, co bychom si mohli představit i jinak. To, že vše plyne, musí být vyjádřeno v použití jazyka, a to nikoli v *nějakém* způsobu použití v protikladu k jinému, nýbrž v *tomto* požití. V tom, co vůbec nazýváme použitím jazyka. Použitím rozumím to, co činí spojení zvuků či značky vůbec jazykem. V tom smyslu, že je použitím to, co činí tyč se značkami *měřidlem*. *Příložením jazyka ke skutečnosti.*"

³⁹ K posledním dvěma oddílům srv. [1] V. 52, s. 83.

Chtěl jsem říci, je pozoruhodné, že ti, kteří připisují realitu jen věcem, ne našim představám, se ve světě představ pohybují tak samozřejmě a nikdy z něj netouží vykrouknout.

Tj., jak samozřejmá je danost. Byl by v tom čert, kdyby šlo jen o obrázeček pod velkým úhlem.

Tato samozřejmost, *život*, má být něčím nahodilým, vedlejším; a na druhé straně něco, s čím si normálně nelámu vůbec hlavu, to vlastní!

Tj. to, zač člověk jít nemůže, ani nechce, by nebyl svět.

Stále znovu je to pokus v jazyce svět ohraničit a vyznačit – což ale nejde. Samozřejmost světa se vyjadřuje právě v tom, že jazyk znamená jen jej a může znamenat jen jej.

Ježto způsob svého znamenání získává jazyk teprve od svého významu, od světa, není myslitelný jazyk, který by nepředstavoval tento svět.⁴⁰

V teoriích a sporech filosofie nacházíme slova, jejichž význam dobře známe z každodenního života, použita v jakémisi ultrafyzickém smyslu.

Když filosofové užívají nějaké slovo a pátrají po jeho významu, musí se člověk pokaždé ptát: používá se někdy to slovo v jazyce, který je vytvořil //pro který bylo vytvořeno//, skutečně takto?

Většinou pak zjistí, že nikoli, a že to slovo je použito proti //v rozporu se// své normální gramatice. ("věděni", "byti", "věc".)

((Filosofové jsou často jako malé děti,⁴¹ které nejprve tužkou načmárají na papír libovolné⁴² čáry a teď //pak// se dospělých ptají: "co je to?" – Došlo k tomu takto: Dospělí dítěti občas něco nakreslili a řekli: "to je muž", "to je dům", atd. A teď také dítě udělá nějaké čáry a zeptá se: a co je *tohle*?)

92

METODA VE FILOSOFII. MOŽNOST KLIDNÉHO POKROKU.

Ten vlastní objev je objev, který mi umožní nechat filosofování, kdy chci.

Ten, který přivede filosofii klid, takže není //nebude// bičována otázkami, které kladou otázku po *ní samé*.

Místo toho se teď na příkladech ukáže určitá metoda a řadu těchto příkladů může člověk přerušit //lze přerušit//.

⁴⁰ K posledním třem oddílům srv. [1] V. 47, s. 80.

⁴¹ Rukopisná varianta: "Vede se jim často jako malým dětem----."

⁴² Rukopisná varianta: "jakési".

Správnější by ale bylo: Vyřeší se problémy (odstraní se zneklidnění //obtíže//), nikoli *jeden* problém.

Neklid pochází ve filosofii z toho, že filosofové filosofii nahlížíjí pomýleným způsobem, pomýleně vidí, vidí ji totiž jakoby rozloženou na (nekonečné) podélné pruhy, místo na (konečné) příčné pruhy. Tato změna postoje v pojmání činí tu *největší* obtíž. Chtějí tedy jakoby pojmout nekonečný pruh a stěžují si, že to //tohle// není možné kus po kusu. Ovšemže ne, když se kusem rozumí nekonečný podélný pruh. Jde to ale, když člověk jako pruh vidí příčný pruh //celý, určitý kus//. – Pak ale svou práci nikdy nedovedeme do konce! Ovšemže //Jistě// ne, poněvadž přece žádný konec nemá.

(Místo bouřlivých domněnek a vysvětlení chceme podat klidná předvedení⁴³ //konstatování// jazykových faktů. //o jazykových faktech//⁴⁴)
//chceme podat klidné zachycení⁴⁵ jazykových faktů//

Musíme přeorat celý jazyk.

(Většina lidí, když má⁴⁶ provést filosofické zkoumání, dělá to jako někdo, kdo krajně nervózně hledá nějaký předmět v zásuvce. Vyhazuje papíry ze zásuvky – mezi nimi může být to, co hledá – ostatními kvapně a zběžně listuje. Pak zas některé nahází zpět do zásuvky, pomíchá je s jinými atd. Pak mu lze jen říci: Přestaň, pokud hledáš takhle, nemohu ti pomoci. Nejprve musíš začít úplně v klidu metodicky zkoumat jedno po druhém; pak jsem připraven hledat s tebou a řídit se tebou i co do metody.)

93

MYTOLOGIE VE FORMÁCH NAŠEHO JAZKA. ((PAUL ERNST))

Ve starých obřadech máme užívání krajně rozvinutého posunkového jazyka.

A když si čtu ve Frazerovi, chce se mi na každém kroku říci: Všechny tyto procesy, tyto změny významu, máme pořád před sebou v našem slovním jazyce. Když se „Kornwolf“ nazývá to, co se skrývá v posledním snopu, i tento snop samotný, a také člověk, který jej váže, pak v tom rozpoznáváme nám dobře známý jazykový pochod.

⁴³ Rukopisná varianta: „uvážení“.

⁴⁴ Nahoře dopsány otazníky.

⁴⁵ „Feststellung“. Původně: „Festsetzung“ („stanovení“). Wittgenstein škrtl „setzung“ a dopsal „stellung“.

⁴⁶ Nejasné místo. Ve strojopise snad původní „chce“ („wollen“) přepsáno na „má“ („sollen“).

Obětní kozel, na nějž člověk složí svůj hřích a který s ním pak uteče na poušť, – pomýlený obraz, podobný těm, které způsobují filosofické omyly.

Chtěl bych říci: nic neukazuje naši spřízněnost s těmi divochy lépe než to, že Frazer má pro popis názorů těchto lidí po ruce jemu i nám tak běžné slovo jako "ghost" nebo "shade".

(Je to přece něco jiného, než kdyby třeba popisoval, že si divoši představovali //představují//, že jim upadne hlava, zabijí-li nepřítele. Zde by na *našem popisu* nebylo nic pověrečného či magického.)

Ano, tato podivnost se nevztahuje jen na výrazy "ghost" a "shade" a dělá se příliš málo kolem toho, že do našeho slovníku vzdělavců počítáme slovo "duše", "duch" ("spirit"). To, že nevěříme, že naše duše jí a pije, je proti tomu maličkost.

V našem jazyce je zakotvena celá mytologie.

Vynášení Smrti nebo zabíjení Smrti; na druhé straně je ale znázorňována jako kostra, a tudíž sama v jistém smyslu mrtvá. "As dead as death." „Nic není tak mrtvé jako Smrt; a nic tak krásné jako Krása sama!“ Obraz, pod nímž si zde člověk myslí realitu, je ten, že Krása, Smrt atd. jsou čistá (koncentrovaná) substance,⁴⁷ zatímco v krásném předmětu je⁴⁸ přítomna jako přísada. – A nerozpoznávám zde své vlastní úvahy o „předmětu“ a „komplexu“? (Platón)

Primitivní formy našeho jazyka: podstatné jméno, přídavné jméno a sloveso ukazují jednoduchý obraz, do jehož formy se snaží všechno směstnat.

Dokud si člověk představuje duši jako nějakou věc, nějaké tělo, které je v naší hlavě, potud ta hypotéza nebezpečná *není*. Nebezpečí nespočívá v nedokonalosti a hrubosti našich modelů, nýbrž v jejich nejasnosti (nezřetelnosti).

Nebezpečí vzniká, když si všimneme, že starý model nestačí, ale nezměníme jej, nýbrž jakoby sublimujeme. Pokud říkám, myšlenka je v mé hlavě, je vše v pořádku; nebezpečným se to stává, když řekneme, myšlenka není v mé hlavě, nýbrž v mém duchu.

Z německého originálu přeložili Marina Barabášová a Petr Glombíček*

⁴⁷ Dopsáno: "čisté (koncentrované) substance"

⁴⁸ Dopsáno: "jsou"

LITERATURA

- [1] WITTGENSTEIN, L. (1989): **Philosophische Bemerkungen**. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- [2] WITTGENSTEIN, L. (1993): **Filosofická zkoumání**. FILOSOFIA, Praha.

* POZNÁMKA K PŘEKLADU

Text nazvaný "Philosophie" původně tvořil čtvrtou kapitolu druhé části Wittgensteinova spisu známého pod názvem *Velký strojopis* (*The Big Typescript*), vytvořeného v roce 1933. Celý strojopis měl 768 stran a lze jej pokládat za ucelené dílo. Wittgenstein s ním ovšem záhy přestal být spokojen a nejprve se pustil do oprav a posléze jej odložil.

Po Wittgensteinově smrti provedl edici textu jeden ze správců jeho pozůstalosti, Rush Rhees. První část (dvě třetiny textu) jejich autor v letech 1933 a 1934 důkladně revidoval. Editor se nakonec rozhodl publikovat "vydání poslední ruky" podle Wittgensteinových rukopisů. Klou z *Velkého strojopisu* vyšel pod názvem *Filosofická gramatika* v roce 1969 německy a o pět let později v anglickém překladu Anthony Kennyho. Editor mimo jiné vypustil čtyři kapitoly, z nichž jednou je právě zde přeložená "Filosofie". Čtyři vynechané kapitoly by měly následovat po druhé kapitole druhé části *Filosofické gramatiky* ("Obecnost") a nesly názvy: "Očekávání, přání atd.", "Filosofie", "Fenomenologie" a "Idealismus". "Filosofie" byla zveřejněna jako první. Vyšla v *Revue Internationale de Philosophie*, 43/169 (1989), s. 175–203 (ed. Heikki Nyman). Letos také konečně vyšel, jako šestý svazek tzv. Wiener Ausgabe, celý spis známý jako *The Big Typescript* (ed. Michael Nedo, Springer Verlag, Wien 2001).

My jsem "Filosofii" překládali z vydání v souboru *Philosophical Occasions 1912–1951* (eds. James Klagge, Alfred Nordman, Hackett, Indianapolis 1993), kde vyšel originál souběžně s anglickým překladem, jenž pořídili C. G. Luckhardt a M. A. E. Aue, původně vydaným v dubnovém čísle *Synthese* vol. 87 (1991), s. 3–22.

V autorském strojopise i ve vydání, z něhož jsme překládali, byla slova, jež chtěl Wittgenstein zdůraznit, napsána **proložně**, což jsme v překladu nahradili *kurzívou*. Přerušovanou čarou si Wittgenstein podtrhával výrazy, s nimiž nebyl spokojen. Kromě toho si občas přímo do textu připisoval poznámky, které uvádíme pod čarou. Navíc jsme doplnili alespoň několik odkazů jednak na *Filosofická zkoumání*, jednak na starší strojopis z roku 1930 známý jako *Filosofické poznámky* (*Philosophische Bemerkungen*), jež snad mohou posloužit coby návěští tomu, koho by zajímal vývoj a kontinuita Wittgensteinova myšlení o filosofii.

Petr Glombíček